

Η αρχιτεκτονική της σαν
το ουζό: βάλαινα
διασπέλει την ένταση
της καθημερινότητας

Ο αρχιτέκτονας Βασίλης Χαρίσης.

Πώς γεννιέται ένα κτίριο

Το Κατάστημα της Εθνικής Τράπεζας
στα Γιάννενα

Ο αρχιτέκτονας Βασίλης Χαρίσης
μας ξεναγεί στο νέο δημιούργημα
της Εθνικής Τράπεζας και μας δίνει
ένα μοναδικό μάθημα αισθητικής,
οδηγώντας μας στα αρχιτεκτονικά
παρασκήνια...

Όψη του κτιρίου από την κεντρική πλατεία.

H

α μπορούσε κανείς να μιλήσει για «εθνική» επιστροφή στις ρίζες. Γιατί, πραγματικά, το νέο κατάστημα της Εθνικής Τράπεζας στα Γιάννενα είναι ένα κτίριο που, και ως κατασκευή και ως λειτουργία, δημιουργεί την αίσθηση μιας ανταπόδοσης. Ανταπόδοσης τιμής στον ιδρυτή της Εθνικής Τράπεζας, τον Γεώργιο Σταύρο και στην πόλη των Ιωαννίνων, την πατρίδα του.

Η αίσθηση που δημιουργεί το νέο οικοδόμημα της Εθνικής Τράπεζας είναι πολύπτυχη. Στα μάτια ενός πελάτη, ενός φίλου, ενός επισκέπτη, αλλά και ενός απλού περαστικού συγκροτεί μια συναρπαστική εικόνα σιγουριάς, που βασίζεται στην ποιότητα, το κύρος, την παράδοση, τη συνέπεια.

Το νέο κατάστημα είναι ένα κτίριο που έχει δομηθεί με την παράδοση, για να κατακτήσει το μέλλον.

Εντυπωσιασμένοι από το αποτέλεσμα, από το έργο όλων των ανθρώπων και όλων των υπευθύνων της Εθνικής που αφιέρωσαν πολύ χρόνο και πολλή έμπνευση για το Κατάστημα αυτό, αναζητήσαμε τον αρχιτέκτονα-μελετητή του κτιρίου, τον κ. Βασίλη Χαρίση, για να πληροφορηθούμε, να ενημερωθούμε, να γνωρίσουμε.

Κύριε Χαρίση, «οικοδομήστε» μας τις σκέψεις, τις αρχές, τις θέσεις που κυριάρχησαν για να ολοκληρωθεί αρχιτεκτονικά το κτίριο της Εθνικής Τράπεζας στα Γιάννενα.

Το 1979, θέλοντας η Τράπεζα να ανεγείρει ένα κτίριο στα Γιάννενα, την πατρίδα του Γεωργίου Σταύρου, αναζητήσας αρχιτέκτονα από τον ίδιο τον τόπο. Στην αρχή, μόλις θέλησε να μου το αναθέσει, φοβήθηκα, σχεδόν αρνήθηκα. Το φορτίο ήταν τεράστιο. Η ευθύνη ανυπολόγιστη. Ήσως ένιωθα έτσι, γιατί είμαι Ηπειρώτης.

Ki αυτό τι σημαίνει;

Δηλώνω ότι μάλλον επισημαίνω ότι είμαι Ηπειρώτης γέννημα-θρέμμα. Και το τονίζω, όχι μόνο λόγω καταγωγής, αλλά κυρίως λόγω «αγωγής». Άγομαι από την Ήπειρο και όγω στην Ήπειρο, τη μεγάλη μάνα, τη στερημένη· τη μάνα χωρίς φτιασίδια, που εμπνέει λεθεντιά με το κακοτράχαλο τοπίο της· τη μάνα που εμπνέει τον μονοκόμματο λόγο, τον τόσο καθαρό· αυτή που έκαμε τον πόνο τραγούδι, μοιρολόι.

Μας κάνετε να ιώθουμε όσχημα εμείς που δεν είμαστε Ηπειρώτες.

Υμνώ την Ήπειρο κατά το πώς της πρέπει, όπως θα υμνούσα κάθε τόπο, κάθε πατρίδα. Γιατί κάθε τόπος αξίζει τον ύμνο του. Ας ξαναγυρίσουμε τώρα στο ερώτημά σας. Οι σκέψεις, οι αρχές, οι θέσεις που επικράτησαν και κατά τη μελέτη και κατά την επίβλεψη του κτιρίου ήταν βασικά οι εξής:

1. Το κτίριο να είναι Τράπεζα, και κατά τη λειτουργία του και κατά το ύφος του.
2. Η κατασκευή να είναι οικονομική. Και δεν εννοώ το ύψος της αρχικής δαπάνης, αλλά την «οικονομική» λειτουργία του μέσα στο χρόνο. Ένα κτίριο μπορεί να είναι φτηνό σήμερα, αλλά η συντήρησή του και οι δαπάνες λειτουργίας του και οι απαιτήσεις του στο χρόνο να δημιουργούν τεράστιο κόστος.
3. Το γενικό ύφος να στηρίζεται στις αρχές, τις αντιλήψεις, την κοσμοθεωρία, αν θέλετε, της παραδοσιακής ηπειρωτικής αρχιτεκτονικής. Να συνομολογεί δηλαδή προς τον τόπο. Ειδικότερα, να εμφανίζει μιαν ανάταση προς το ύψος. Να δείχνει στέρεο, δυναμικό και να διαθέτει για παράδειγμα πέτρα, που εξασφαλίζει αυτή την αίσθηση. Η πέτρα είναι σαν το

*«... κατεβαίνει η πέτρα,
ανεβαίνει η γη...
γίνεται μια πλοκή»*

Τμήμα της πίσω όψης προς το πάρκο.

παλιό κρασί. Όσο παλιώνει, γίνεται καλύτερο. Όμως με την πέτρα εξασφαλίζεται και κάτι βαθύτερο: η ομολογία του κτίσματος προς τον τόπο. Το κτίριο έπρεπε ακόμα να 'χει μια γραμμή καθαρή, απλή, αυστηρή και συγκρατημένα λυρική. Να 'ναι ένα συγκρατημένο παιχνίδι, όπως είναι, θα λεγα, ο ηπειρώτικος χορός. Χωρίς... «τραλαλά» αλλά και χωρίς βαρβαρότητα. Εσωτερικά να είναι πλούσιο, ζεστό, οικείο, χαρούμενο, γιατί χαρούμενη είναι η ζωή. Ειδικότερα, να στηρίζεται σε μια πάγια αρχή της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, που δομείται πάνω στην αντίληψη της βασικής κοσμογονικής συζυγίας «ουρανός-γη». Αυτό, ακριβώς, ως στάση ζωής, ως κοσμοθεωρία παράδοσης, μου επέβαλε την έμφαση στον κεντρικό άξονα του χώρου, με τη γενική διάπλαση της οροφής του δαπέδου και τις ραδίνες κολόνες.

4. Το κτίριο πρέπει να κτίζεται στο χώρο. Να «παντρεύεται» το χώρο. Κι αυτό επιβάλλει να το παρακολουθείς ιδιαίτερα στο μεγάλωμά του, στην ολοκλήρωσή του. Έτσι κι εγώ, χωρίς να 'χω τυπική υποχρέωση, αισθανόμουν την ανάγκη, από την πίστη μου αυτή,

Αίθουσα συναλλαγών α' ορόφου.

Το εσωτερικό της Τράπεζας από την είσοδο.

Η αίθουσα συναλλαγής στο ισόγειο.

Η είσοδος και η σκάλα προς τους ορόφους.

να επισκέπτομαι το κτίριο μέρα και νύχτα, με πολύ φως, με λίγο φως, πρωί, μεσημέρι, βράδυ, και στα σκοτεινά ακόμη, να δω πώς συμπεριφέρεται στο γέννημά του, στο μεγάλωμά του. Όχι πια, όταν τελειώσει. Να το βλέπω με ήλιο, με χιόνι, να βλέπω πώς πέφτει η βροχή σαν «σταλάγματα» στις ποδιές των παραθύρων, στα πρεβάζια· πώς βρέχεται, πώς λούζεται, πώς ο ήλιος του δημιουργεί τις σκιές, οι σκιές τι εντάσεις δημιουργούν. Άλλο είναι να υπολογίζεις το κτίριο στα χαρτιά κι άλλο να το βλέπεις ζωντανό, να λειτουργεί στο χώρο... ακόμα και αν καλεί τους πελαργούς στις καμινάδες του.

Και πώς αντιδρούσατε;

Στο τέλος αισθανόμουν μεγάλη την ανάγκη να κουβεντιάζω με περαστικούς, που στέκονταν εκεί για να χαζέψουν, και να δω, να μάθω, να ρωτήσω. Γιατί από όλους μπορείς να μάθεις κάτι. Ένας Ήπειρώτης, που 'ναι ποτισμένος μ' όλα αυτά που ανέφερα, δεν μπορεί ίσως να διατυπώσει αυτά που θέλει επιστημονικά, αλλά έχει πάντα κάτι να πει.

Θα θέλαμε να ξέρουμε ποιο τελικά ήταν το μεγαλύτερο πρόβλημα για την υλοποίηση αυτής της αρχιτεκτονικής σας σύλληψης.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα ήταν η συνέπεια που μπορούσε να έχει το σχέδιο με τις αρχές που περιέγραψα. Γιατί, αν δεν μπορούσα να βρω τη λύση που να τις εκφράζει, η αποτυχία θα ήταν βέβαιη.

Μια άλλη δυσκολία: πώς θα συγγενέψει αυτό το ιδιότυπο κτίριο, σ' ένα στενό μάλιστα οικόπεδο, με άλλες νεοαστικές κατασκευές, πολυκατοικίες και άλλα. Κι ούτε τα γειτονικά του να μοιάζουν ασύμβατα προς αυτό, ούτε αυτό ασύμβατο προς εκείνα. Θα 'πρεπε όμως να εξασφαλίζει για τον εαυτό του μιαν ελαφρά διάκριση. Κι αυτό που έχει, να το δώσει. Να μην τ' αγνοήσει, αλλά να μην αγκαλιαστεί απόλυτα και μ' αυτά. Έτσι έφτασα στο σημείο τεχνητά να το απομονώσω, ώστε, όταν το βλέπει κανείς, να «δείχνει» να διακρίνεται, να ξεχωρίζει, να 'χει μιαν αυτοτέλεια στην προβολή του.

Κύριε Χαρίση, ξέρουμε πως όχι μόνο η καταγωγή σας, αλλά και οι ευρύτερες σπουδές σας, έγιναν αιτία να δημιουργήσετε πολλά παραδοσιακά κτίρια, όπως το συγκρότημα του υπαίθριου θεάτρου και τα περίπτερα στον λεγόμενο λόφο του Φρόντζου, την αναμόρφωση των υπόγειων στρατώνων του Αλήτασα σε τουριστική μονάδα, τις αγορές και την Πι-

να κοθήκη Αθέρωφ στο κέντρο του Μετσόβου, αλλά και την μελέτη, επίβλεψη, αναστήλωση του αρχαίου θεάτρου της Δωδώνης. Ξέρουμε ακόμα—για να δώσουμε έτοι κι ένα μικρό βιογραφικό σας— ότι στο Μετσόβιο Πολυτεχνείο, που σπουδάσατε αρχιτεκτονική, είχατε καθηγητές σας τον Πικιώνη, τον Χατζηκυριάκο Γκίκα (που από σύμπτωση ...εικαστική τον παρουσιάζουμε σ' αυτό το τεύχος του Εμείς), τον Μιχελή, τον Εγγονόπουλο, τον Ορλάνδο, τον Ευαγγελίδη, τον Σώχο και άλλους άξιους δασκάλους. Είναι γνωστό επίσης το έργο σας από τις θέσεις σας στο Υπουργείο Δημοσίων Έργων· και ως διευθυντής Πολεοδομίας Βορείου Ελλάδος και ως γενικός διευθυντής, αργότερα, του τότε ΥΧΟΠ και σημερινού ΥΠΕΧΩΔΕ, με αντικείμενο τα ρυθμιστικά σχέδια όλων των πόλεων της Ελλάδας. Παράλληλα έχετε ασκήσει και ασκείτε το ελεύθερο επάγγελμα, ενώ τώρα έχετε κληθεί και αναλάβατε ως πρόεδρος τον Οργανισμό της Αθήνας. Με όλο αυτό το παρελθόν λοιπόν και με όλο αυτό το... μέλλον, ποιο απ' όλα τα κτίρια που έχετε δημιουργήσει πιστεύετε ότι σας εκφράζει απόλυτα;

Κανένα! Ίσως θα με εξέφραζε εκείνο που θα 'φτιαχνα, παριστάνοντας τον τρελό για τους άλλους. Εκείνο, που δεν θα το 'χα έννοια, έστω κι αν γίνει αντιλειτουργικό. Δηλαδή να απελευθερωθώ απ' αυτή τη «δαγκάνα της λειτουργικότητας, γιατί πιστεύω ότι το κτίσμα προς τα έξω πρέπει να 'ναι μέλος» του κόσμου. Προς τα μέσα πρέπει να είναι ο χώρος του, ο κόσμος όλος. Ένα κτίριο δεν είναι διαφορετικό από... ένα δέντρο. Και γι' αυτό δίνω λιγότερη σημασία στη λειτουργία που σκοπεύει μόνο στην άνεσή μας, η οποία, μάλιστα, όταν ξεπεράσει κάποια όρια, γίνεται αδράνεια. Μ' άλλα λόγια οδηγεί στο θάνατο της ψυχής μας. Η ψυχή πρέπει να πάλλεται από το βαθύτερο πιστεύω ότι ζωής. Άλλιώτικα, όλα είναι εύκολα. Το να κάνεις ένα διάγραμμα λειτουργίας και όλα να πάνε καλά, δεν είναι δύσκολο. Το να χρησιμοποιείς σύγχρονα υλικά και να ονοματίζεις και το κτίριο μοντέρνο είναι απλό. Το πρόβλημα είναι τι είδους χώρο φτιάχνω, τι έχει αυτός ο χώρος να μου διδάξει, να μου πει, πόσο συν-κινεί την ψυχή. Και πώς αυτό το κτίριο μέσα στον ευρύτερο χώρο, τον κοσμικό —ακόμα και της υπέρβασης— μπορεί να έχει λόγο.

Επιμένω. Κανένα έργο μου δεν με εκφράζει απόλυτα. Και μάλιστα, όταν είμαι υποχρεωμένος να κάνω ένα κτίριο κάτω από ποικίλες συνθήκες, απαιτήσεις, σχέδια πόλεως, νόμους και... προφήτες.

Τουλάχιστο, χαρακτηρίστε μας με μια λέξη το κτίριο της Εθνικής Τράπεζας στα Γιάννενα.

Δεν μπορώ, δεν έχω το δικαίωμα να το χαρακτηρίσω με μια λέξη. Θα το χαρακτηρίσει η κοινή αντίληψη μέσα στο χρόνο. Να είστε βέβαιος. Αυτό θα έχει σημασία. Κι αυτό πρέπει να καταγραφεί. Η άποψή η δική μου ή η δική σας σήμερα δεν έχει ακόμα το παίδεμα του χρόνου, που σβήνει τη στίλβωση, που απαλλάσσει την αλήθεια από τα στολίδια. Πάντως, μπορώ να τω ότι είναι σημαντική προσπάθεια, γιατί είναι μια άλλη αρχιτεκτονική στάση. Είναι το ΜΟΝΑΔΙΚΟ. Είναι πρωτότυπο. Δεν υπάρχει αντίγραφο. Έχει σημασία γιατί είναι ένα πείραμα, μια επίσημη στροφή από έναν επίσημο φορέα, όπως είναι η Εθνική Τράπεζα, που ενθαρρύνει την πίστη στις ρίζες και σπέρνει αμφιβολίες προς τις θεωρίες που έρχονται τόσο γρήγορα από παντού.

Και εδώ, θέλω να ευχαριστήσω την Εθνική Τράπεζα, γιατί γενικά δέχτηκε σχεδόν ό,τι είχα να δώσω. Γ' αυτό και η ευθύνη μου είναι πολύ μεγάλη.

Μαζί σας δούλεψαν πολλοί. Ποιο όνομα θυμάστε που να έχει σχέση με τη δημιουργία αυτού του κτιρίου;

Δεν θυμάμαι κανένα όνομα. Ούτε το δικό μου! Γιατί με συγκινεί αυτό που λέει ο ανώνυμος Έλληνας στην Ελληνική Νομαρχία: «Είμαι ένα μέρος του όλου». Εξάλλου, ανώνυμοι δεν ήταν οι λαϊκοί αρχιτέκτονες, ανώνυμοι δεν ήταν οι αγιογράφοι, όλοι όσοι έφτιαξαν τα θαυμάσια δημοτικά τραγούδια; Θυμάμαι, όμως, όλες τις μορφές των ανθρώπων που πάσχιζαν μέσα στο κρύο, στην παγωνιά, «στο ανεμοσούρι», στη βροχή, είτε σκαλίζοντας πέτρες, είτε καρφώνοντας σανίδια, είτε ρίχνοντας μπετά, για να γίνει αυτό το έργο. Δεν ξέρω πώς τους λένε. Τους θυμάμαι όμως όλους. Κι αν δω κανένα στο δρόμο, ξέρω τι έκανε, κι αν ήταν καλός ή κακός μάστορας, αν αγαπούσε το κτίριο ή δεν τ' αγαπούσε. Τους θυμάμαι σαν συν-αγωνιστές στο έργο.

Εσείς σήμερα πώς αισθάνεσθε ως επισκέπτης και ως πελάτης του κτιρίου;

Όταν το πλησιάζω (και το κάνω πολλές φορές αυτό) το μόνο που αισθάνομαι είναι φόβος. Φοβάμαι μήπως βρω ότι κάτι «κλοτσάει». Στεναχωριέμαι πολύ όταν πράγματι διαπιστώνω κάτι στραβό. Έτοι, η αγωνία δεν μ' αφήνει να ευχαριστηθώ. Απ' την άλλη μεριά, όταν μου λένε καλά λόγια —και μου λένε— υποψιάζομαι μήπως τα λένε για κολακεία ή φιλοφρόνηση. Πάν-

Τμήμα του παταριού στο ιούγειο.

Κεντρική ροζέτα ξύλινης οροφής.

τως, με λίγα λόγια, δεν αισθάνομαι τόσο άνετα ως επισκέπτης ή ως πελάτης του κτιρίου.

Υπάρχει, δηλαδή, κάτι που να ήταν στον αρχικό σχεδιασμό, αλλά να μην το αποδέχεστε τώρα;

Υπάρχουν αρκετά. Για παράδειγμα: Θεωρώ ασυγχώρητο το ότι δεν κατασκευάστηκε το βιτρό διαστάσεων 8x1,50 μ., που σχεδίασα ειδικά για να τιμηθεί ο Γ. Σταύρος. Και η θέση του μένει ακόμα ως περίεργη τρύπα πάνω από την κυρία είσοδο. Υπάρχουν ασφαλώς και λάθη. Θα έλεγα π.χ. ότι τα «σενάζ» που εξέχουν από την οικοδομή είναι 4 εκατοστά, ενώ θα 'πρεπε να εξέχουν το πολύ έναν πόντο. Δημιουργούν μια σκληράδα στο κτίριο που δεν ήθελα. Δυστυχώς γίνονται πάντοτε κάποιες ανοχές. Και πάντα υπάρχουν μικρά λάθη. Μη γελιόμαστε. Μέσα από μια μελέτη δεν γεννιέται ένα κτίριο. Το κτίριο γεννιέται και μεγαλώνει μέσα στην αγκαλιά του αρχιτέκτονα, όπως το παιδί στην αγκαλιά της μάνας. Πρέπει ν' ακούει το κλάμα του κάθε μέρα και να ξέρει πού πάσχει και γιατί πάσχει. Πρέπει να το παρακολουθεί, να το βοηθά, να το εμπνέει, να αντιλαμβάνεται έγκαιρα που πονάει και προς τα πού πάει.

Μετά το κατάστημα Ιωαννίνων, ποιο, τέλος πάντων, κτίριο της Εθνικής Τράπεζας σας συγκινεί, σας γοητεύει, σας ενδιαφέρει;

Εγώ δεν είπα ότι των Ιωαννίνων μ' αρέσει. Αυτό που ενδιαφέρει εμένα, ίσως δεν ενδιαφέρει τον κόσμο. Άλλα μια και με ρωτάτε, σας λέω ότι δεν γνωρίζω άλλα πολλά καταστήματα, γιατί... δεν έχω πολλά δούναι λαβείν με τράπεζες. Θα έλεγα, πάντως, ότι μ' αρέσουν όλα εκείνα που φανερώνουν ότι είναι τρά-πε-ζες. Πόσα είναι αυτά; Ποια είναι; Βρέστε τα. Άλλο τράπεζα, άλλο εκκλησία, άλλο μουσείο. Κάθε κτίριο πρέπει να είναι μοναδικό: να είναι ό,τι ορίστηκε να είναι. Τα κτίρια δεν μπορεί να γίνονται δι' αντιγραφής.

Αυτό είναι και ένα μήνυμα ή συμβούλη στους νέους αρχιτέκτονες; Τι άλλο θα μπορούσατε να τους συστήσετε;

Να πιστεύουν. Να πιστεύουν στον τόπο – το χώρο και τον άνθρωπο – και ν' ανησυχούν για την ολιγοποιησία τους. Να πιστεύουν με νου και καρδιά. Άλλο είναι το κτίριο του νου στο χαρτί, κι άλλο το κτίριο στον ήλιο, στην παγωνιά, στο ημίφως, στη νύχτα.

Κι ακόμα ν' ακούν τη φωνή της παράδοσής μας, που είναι μια σοφία συλλεμένη από αιώνες και μας αφορά. Μας αφορά. Είτε το θέλουμε είτε οχι, εφόσον ζούμε, κινούμαστε, ανα-

πνέουμε, δεχόμαστε τα μηνύματα αυτού του τόπου και αυτής της παράδοσης. Τους συμβουλεύω ακόμα να μην ακούν σειρήνες. Να προβληματιστούν και να στοχαστούν σαν ρωμιοί, πάνω στη ρωμιούση και στο ρωμαίικο.

Τελικά, ποια συναισθήματα θα θέλατε να προκαλεί στο κοινό, τους πελάτες, τους συνεργάτες, το κτίριο που δημιουργήσατε;

Ως κτίριο θα ήθελα γενικά να επιπνέει το αίσθημα για τις αξίες της παράδοσής μας, και μάλιστα σε βαθμό που να δημιουργεί πίστη. Κι αυτό είναι πολύ σημαντικό, ιδιαίτερα όταν η προσπάθεια για πίστη στην παράδοση εκδηλώνεται επίσημα από την Εθνική Τράπεζα. Τότε το μέλλον είναι ευκολότερο. Κάτι άλλο που ήθελα να περάσει, είναι η αίσθηση ότι ένα πράγμα που φαίνεται πλούσιο, ευχάριστο, ωραίο, δεν είναι ανάγκη να 'ναι και ακριβό. Κι εδώ έχει δημιουργηθεί μια πλάνη. Ενώ το κτίριο αυτό κόστισε όσο μια καλής κατασκευής πολυκατοικία (90.000 δρχ. το τ.μ. σε τιμές σημερινές), όλοι πιστεύουν ότι κόστισε αμύθητα, ότι κόστισε μία και δύο περιουσίες! Λάθος. Αν δείχνει πλούσιο, είναι γιατί έχει ξοδευτεί πολλή φροντίδα και κέφι. Αν δώσει κανείς στον κόσμο ένα παράδειγμα για μια σώφρονα αρχιτεκτονική, τότε αφορίζει την άποψη ότι μόνο μέσα από το ακριβό βγάζεις το καλό.

Ως τράπεζα, θα ήθελα, πάλι, το κτίριο να εμπνέει μια σιγουριά, παράλληλα με την αίσθηση της αρχοντιάς. Ακόμα θα ήθελα να εμπνέει ζεστασία και οικειότητα, έτσι ώστε ο πελάτης και η τράπεζα να μην αισθάνονται σαν δύο ξένα σώματα, αλλά σαν δύο οικεία πλάσματα.

Οι Γιαννιώτες πώς νιώθουν;

Τα Γιάννενα, οι Γιαννιώτες χάρηκαν πολύ το κτίριο. Θα 'λεγα, κολακεύτηκαν απ' το ότι αναγνωρίστηκε η παραδοσιακή αξία της αρχιτεκτονικής του τόπου τους. Και χάρηκαν ακόμα γιατί ο αρχιτέκτονας ήταν Γιαννιώτης. Έχουν σημασία όλα αυτά. Όταν ένας τόπος ολόκληρος χαίρεται, κάτι σημαίνει. Πιστεύω ακόμη ότι οι Γιαννιώτες χάρηκαν και για ένα άλλο λόγο: έβλεπαν την Εθνική Τράπεζα να σέβεται, να αγαπά, να οικοδομεί την τοπική τους παράδοση, την ηπειρωτική αρχιτεκτονική. Και γιατί αυτό τους δίνει κουράγιο να κρατήσουν την πίστη τους στον Ηπειρωτισμό. Αυτό είναι τόσο σημαντικό: Ένας λαός να παίρνει κουράγιο για την πίστη του στον τόπο του!

Θα μπορούσαμε να τελειώσουμε με αυτή σας τη φράση.

Λεπτομέρειες εσωτερικού παραθύρου στο ιούγειο.
Λεπτομέρεια διακόσμησης γκισέ.

«Κάθιτι σκάλια στο ξύλο είναι διαφορετικό. Κι όλα τα σκάλια μαζί σαν ημέρα σε μια συμφονία...»

Λεπτομέρεια ξύλινης οροφής.

Κώστας και Βαγγέλης Γκόγκος,
πατήρ και υιός.

Απόστολος, Ηλίας και Μιχάλης Τσόντζος.

Όχι. Θα θέλαι να τονίσω κάτι ακόμα: την αγάπη των ανθρώπων που δούλεψαν για το κτίριο. Οι εργάτες, οι μαστόροι, οι ξυλουργοί, οι ξυλογλύπτες, οι πετράδες, έδειξαν μιαν άλλη συμπεριφορά. Στο κτίριο αυτό η συμμετοχή τους ήταν βαθύτερη. Ήταν η συμμετοχή του παλιού καλού μάστορα, που γι' αυτόν το έργο παρουσιαζόταν με άλλες διαστάσεις: δημιουργία κι όχι ευκαιρία για μεροκάματο. Δούλευαν με πάθος και έμπνευση, σαν να 'ταν το σπίτι τους, σαν να 'ταν εκκλησιά. Το επισημαίνω αυτό, γιατί συνέβη μόνο στο κτίριο της Εθνικής. Δεν είδα πουθενά άλλο να συμβαίνει κάτι τέτοιο. Και λόγος πρέπει να είναι το ότι υπηρετούσαν τις ιδέες της ρίζας τους της ηπειρωτικής.

Απ' την άλλη πλευρά, αξίζουν συγχαρητήρια στην Εθνική Τράπεζα, γιατί αναγνώρισε αυτή την ιδιαιτερότητα της τοπικότητας και έδωσε τη σημασία που πρέπει σ' όλους αυτούς τους αφανείς τεχνίτες, τους πετράδες, τους ξυλογλύπτες κτλ., που συνήθως δουλεύουν σε άθλιες συνθήκες, κάτω από τσίγκια, και «ψήνονται» από τη ζέστη ή «καρακόνονται» –ξυλιάζουν– από το κρύο. Αυτούς τους «δημιουργούς» η Εθνική δεν τους τίμησε μόνο μ' ένα μεροκάματο: δάνειο, αλλά τους τίμησε με μια σημαντική εργασία και προπαντός με την ευκαιρία προβολής σ' ένα επτίσημο κτίριο της, το μεγαλύτερο στον ηπειρωτικό χώρο.

Εύχομαι και πιστεύω ότι το Κατάστημα στα Γιάννενα δεν είναι μεμονωμένο περιστατικό, αλλά ένας σταθμός από τους πολλούς σταθμούς της Εθνικής Τράπεζας για το μέλλον του έργου της.

Κώστας Π. Παναγιωτόπουλος
Σεπτέμβριος 1989

Οι «μαστόροι» του κτιρίου

Αναζητήσαμε μερικούς από τους πρωταγωνιστές, ξυλογλύπτες και πετράδες, που εργάστηκαν με πάθος για το κατάστημα της Εθνικής Τράπεζας στα Γιάννενα. Σας τους παρουσιάζουμε, όπως αυτοπαρουσιάζονται.

Κώστας Γκόγκος

Γεννήθηκα στην Κάτω Μερόπη Πωγωνίου, πριν 63 χρόνια. Ήμδυνα στον ΕΛΑΣ. Πέρασα από Μακρόνησο, Κέρκυρα, Γιούρα, Αίγινα. Στη φυλακή έμαθα να σκαλίζω το ξύλο.

Πρώτος μου δάσκαλος ήταν ο Βούλγαρος, ο Τρύφων Κοβάτσεφ, που μου δώσει εκπληκτικά μαθήματα, γιατί η Φιλιππούπολη είναι γεμάτη Έλληνες, ειδικευμένους στη λαϊκή τέχνη. Το πρώτο μου σκαλιστό ήταν ένα σκάκι που έφτιαξα σε ξύλο από σκίνα που μάζεψα στη Μακρόνησο, γιατί εκεί δεν είχε δέντρα. Τώρα έχω αυτό το σπίτι, με μια μεγάλη κυδωνιά 20 χρονών, μια κόρη παντρεμένη, την Καλλιρρόη, και το γιο μου Βαγγέλη, που είναι ξυλογλύπτης, ίσως καλύτερος κι από μένα...

Απόστολος Ηλίας

Με λένε Απόστολο. Ηλίας είναι το επίθετό μου. Γεννήθηκα πριν 39 χρόνια στη Μηλιά Μετσόβου. Ο δάσκαλος, επειδή σχεδίαζα καλά, μ' έστειλε στα Γιάννενα, στη Σχολή Γεωργίου Σταύρου (τι σύμπτωση!), όπου είχε τμήματα ξυλογλυπτικής ο ΕΟΜΜΕΧ. Αγαπώ το ξύλο και περηφανεύομαι να του δίνω μορφή... Είμαι παντρεμένος κι έχω δύο παιδιά. Έχω δημιουργήσει μια επιχείρηση, με το συνεργάτη μου Μιχάλη Τσόντζο, που κάνει τα μονταρίσματα.

Χρήστος Μπριασούλης

Είμαι «πελεκάνος» ή «κούδαρης» ή πετράς ή λιθοδόος! Γεννήθηκα πριν 54 χρόνια στους Κτιστάδες Άρτας. Άρχισα να δουλεύω την πέτρα, μικρό παιδί, όταν τα βράδια έκτιζα τις πεσμένες μάντρες, και το πρωί οι ιδιοκτήτες νόμιζαν πως είχαν έρθει φαντάσματα. Μετά, δούλεψα στην Κεφαλλονιά με τους σεισμούς, 14 χρονών, κι ασχολήθηκα με την ξερολιθιά. Εργάστηκα ακόμα στα Κρέσταινα, όπου έκανα με το γλύπτη Φαληρέα τις τοιχοποιίες του Ηρώου: 200 μέτρα μήκος και 20 πλάτος! Τώρα στη δουλειά μου έχω πάρει το γιο μου. Ταλέντο κι αυτός.

Ο Χρήστος Μπριασούλης.

Το ιδιόκτητο νεοκλασικό κτίριο, όπου
στεγάζεται το υποκατάστημα της Εθνικής
Τράπεζας στην Ερμούπολη.

ΣΥΡΟΣ

Η πρόσωψη του
καταστήματος

Η ιστορία της Ερμούπολης και συγκεκριμένα η δημιουργία εκ του μηδενός μιας νέας πόλης, καθώς και η ραγδαία ανάπτυξή της, μοναδικό φαινόμενο στα ελληνικά χρονικά της νεότερης ιστορίας, είναι λίγο πολύ γνωστή: πριν από την Επανάσταση; στη θέση της σημερινής πρωτεύουσας των Κυκλαδών δεν υπήρχαν παρά μερικά αραιοκατοικημένα σπίτια, ενώ, στην επάνω πόλη, που προϋπήρχε από τα χρόνια της Φραγκοκρατίας, ζούσαν περί τα 4.000 άτομα. Με τη σταδιακή άφιξη και εγκατάσταση προσφύγων από τη Χίο και τα Ψαρά, αλλά και τη Σμύρνη, τις Κυδωνίες και τα νησιά του Αιγαίου, άρχισε να δημιουργείται στα χρόνια 1821-1824 γύρω από το λιμάνι ένας μικρός οικισμός, που πολύ σύντομα εξαπλώθηκε. Οι νέοι έποικοι, επιτυχημένοι έμποροι οι περισσότεροι, μετέφεραν τις δραστηριότητές τους στην καινούρια τους πατρίδα. Η πόλη αυτή, που δεν είχε καν όνομα και βαφτίστηκε Ερμούπολη από το όνομα του αρχαίου θεού του εμπορίου, δε χρειάστηκε παρά λίγα χρόνια για να εδραιωθεί ως το πρώτο λιμάνι και το σημαντικότερο εμπορικό κέντρο της ελεύθερης Ελλάδας. Αν προσθέσουμε στην τεράστια εμπορική κίνηση που αναπτύσσεται την ίδρυση βιομηχανιών, την ανάπτυξη της ναυτιλίας και της ναυπηγικής, και αν κυρίως συνδυάσουμε τα παραπάνω με τη θέση του νησιού, που αποτελεί το σταθμό της ιστιοφόρου ναυτιλιακής επικοινωνίας μεταξύ Ανατολής και Δύσης, μπορούμε εύκολα να εξηγήσουμε πώς η Ερμούπολη αναδείχτηκε σε οικονομική πρωτεύουσα του ανεξάρτητου κράτους.

Την οικονομική άνθηση ακολουθεί, όπως είναι φυσικό, και η πολιτιστική και καλλιτεχνική ανάπτυξη: στην Ερμούπολη ιδρύονται βιβλιοθήκες, θέατρα, μουσεία, σχολεία, και ανεγείρονται ωραιότατα κτίρια, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα μοναδικό αρχιτεκτονικό σύνολο, που έχει διατηρηθεί ως τις μέρες μας σχεδόν ανέπαφο. Παράλληλα,

όσον αφορά την οικονομική ζωή, ιδρύονται ασφαλιστικά καταστήματα και πρακτορεία, ξένων κυρίως ασφαλιστικών εταιρειών.

Η Εθνική Τράπεζα, παρόλο που έχει μόλις μια τετραετία λειτουργίας στο ενεργητικό της, δεν μπορούσε παρά να δώσει πρώτη το «παρών» στην οικονομική ζωή του τόπου. Στα 1845 κάνει την εμφάνισή του το πρώτο υποκατάστημά της, που αρχικά λειτουργεί ως «πρακτορείον», με πρώτο διευθυντή τον Ιωάννη Α. Ράλλη. Παρά τις αντιδράσεις των ανταγωνιστών της πλούσιων εμπόρων, που ασκούσαν τραπεζικές δραστηριότητες, και τις δυσκολίες και τα προβλήματα που αντιμετώπισε, η Εθνική Τράπεζα κατορθώνει να εδραιωθεί και να παίξει ουσιαστικό ρόλο στην τοπική οικονομία. Το πρακτορείο, μετά από σχετική απόφαση της Γενικής Συνέλευσης Μετόχων του 1857, μετατρέπεται σε υποκατάστημα.

Το σημερινό κτίριο της Τράπεζας που στεγάζει το υποκατάστημά της χτίστηκε στις αρχές του αιώνα μας. Το 1906, συγκεκριμένα, η ΕΤΕ αγοράζει στη συνοικία του Αγίου Νικολάου το οικόπεδο, με μια ομάδα παλιών κτισμάτων, από τον Αναστάσιο Λαμπρινό, στον οποίο ανήκε από το 1897. Τη μελέτη συντάσσει ο μηχανικός Βίκτωρ Δούσμανης και η κατασκευή ανατίθεται στον εργολάβο Παντελή Χαντουμάκη, αντί ολικού τιμήματος 80.000 δραχμών. Οι παλιές οικοδομές κατεδαφίζονται, και στη θέση τους ανεγείρεται το διώροφο κτίριο, που παραδίδεται στον τότε διευθυντή του υποκαταστήματος Κ. Καλημέρη, το 1908.

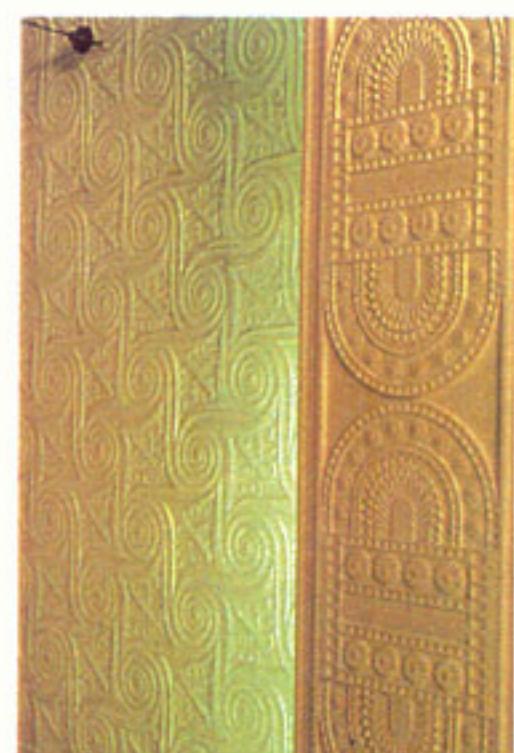
Το κατάστημα, χτισμένο πάνω σε δύο δρόμους, σε απόσταση 50 περίπου μέτρων από τη θάλασσα, όπου βλέπει και η πίσω πλευρά του, ανήκει στα χαρακτηριστικά δείγματα αρχιτεκτονικής του τέλους του 19ου αιώνα. Τα νεότερα αυτά συριανά σπίτια, αν και είναι επηρεασμένα από την αθηναϊκή αρχιτεκτονική,

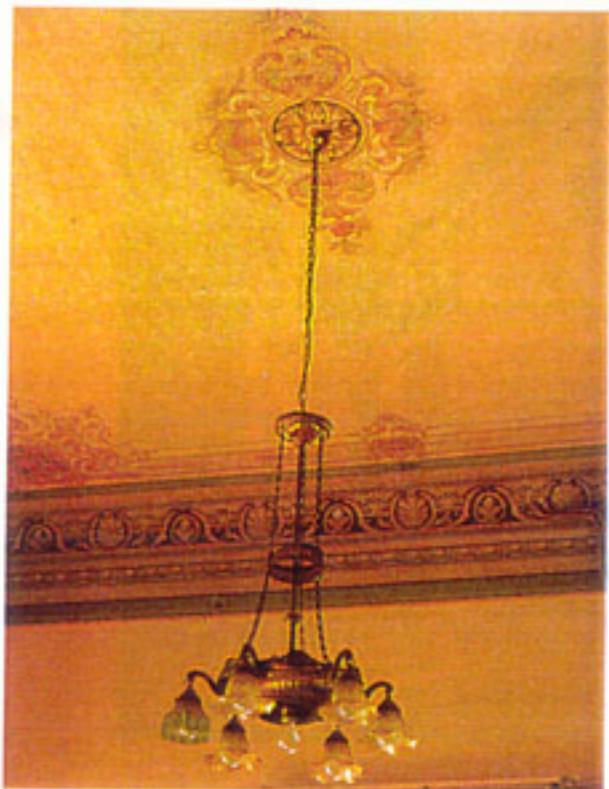
Η είσοδος του καταστήματος.

Σε ξεχωριστή αυλή βρίσκεται η σκάλα με τα σιδερένια κιγκλιδώματα που οδηγεί στην κατοικία του επάνω ορόφου.

Η ανάγλυφη διακόσμηση της οροφής στην αίθουσα συναλλαγών.

1.

2.

3.

4.

Από το γραφείο του διευθυντή του καταστήματος.

Λεπτομέρεια του εσωτερικού ξύλινου κλιμακοστάσιου.

Ο χώρος υποδοχής του σπιτιού με το παλιό σαλόνι.

Ξυλόγλυπτα τα κολονάκια στο τελείωμα της σκάλας, καθώς και ο καθρέφτης δίπλα στην κύρια είσοδο.

ακολουθούν σε γενικές γραμμές τα συριανά νεοκλασικά πρότυπα των προηγούμενων δεκαετιών, με αρκετές τάσεις απλοποίησης. Το κτίριο είναι λιτό και μεγαλόπρεπο, με ανοίγματα αραιοτοποθετημένα, ώστε να δημιουργούνται μεγάλες ελεύθερες επιφάνειες. Έχει μια μεγάλη αυλή στη νότια πλευρά του, όπου βρίσκεται και η είσοδος του ισόγειου καταστήματος της Τράπεζας, και άλλη μία μικρότερη στη βόρεια, με τη σκάλα που οδηγεί στον πρώτο όροφο που χρησιμεύει ως κατοικία του διευθυντή. Και οι δύο αυλές ασφαλίζονται με κάγκελα και αυλόπορτες από συμπαγές σφυρήλατο διακοσμημένο σίδερο.

Στην είσοδο του καταστήματος οδηγεί μία μεγαλόπρεπη μαρμάρινη σκάλα με σιδερένια κιγκλιδώματα και ξύλινη κουπαστή. Η κεντρική είσοδος αποτελείται από βαριά δίφυλλη ξύλινη πόρτα με υαλοστάσια που προφυλάσσονται με ακλόνητα σιδερένια κιγκλιδώματα.

Στον όροφο και πάνω από την είσοδο υπάρχει μπαλκόνι με μαρμάρινα φουρούσια και σιδεριά διακοσμημένη με φυτικά κοσμήματα. Στην άλλη όψη του κτιρίου υπάρχει ένα ίδιο μπαλκόνι και αντίστοιχα ανοίγματα. Σε αυτή την πλευρά βρίσκεται και η είσοδος του πρώτου ορόφου, με τη σιδερένια δίφυλλη αυλόπορτα, την ωραία μαρμάρινη σκάλα με τις καλλιτεχνικές σιδεριές, και τη δίφυλλη ξύλινη πόρτα.

Εξωτερικά όλα τα ανώφλια εμφανίζονται ως προεξέχουσες γύψινες ταινίες στον όροφο καταλήγουν σε γύψινους στενούς ημικίονες και στο ισόγειο σε υποτυπώδη γύψινα κιονόκρανα. Το κάτω μέρος των ανωφλίων του ισογείου αποτελείται από μια στενή ζωφόρο με «σταγόνες».

Εξωτερικά το κτίριο είναι όλο σοβατισμένο. Μια έκτυπη περιμετρική οριζόντια ταινία σημειώνει τη θέση του πατώματος του ορόφου και της οροφής του ισογείου.

Στο ισόγειο, εντύπωση προξενεί η οροφή, χωρισμένη σε τρία διαφορετικά πεδία. Στο κεντρικό

πεδίο, στην αίθουσα συναλλαγών, μια γύψινη ανάγλυφη λωρίδα με τρίγλυφα και ημιρόδακες χωρίζει το πίσω μέρος της οροφής, με το κόσμημα της «σπείρας και λωτού», αντίγραφο της τοιχογραφίας του μυκηναϊκού τάφου του Μινύα στον Ορχομενό, από ένα άλλο κομμάτι φατνωματικής οροφής με ανάγλυφες ροζέτες. Στο γραφείο του διευθυντή υπάρχει ζωγραφιστή διακόσμηση με φυτικά πολύχρωμα κοσμήματα στο κέντρο και στις γωνίες, ενώ μια ταινία από μπεζ και καφέ ανθέμια περιτρέχει το επάνω μέρος του τοίχου. Ενός τρίτου χώρου του ισογείου η οροφή έχει ζωγραφιστεί με φυτικά σχέδια και ανθέμια μέσα σε ρόμβους. Το δάπεδο του καταστήματος είναι στρωμένο με μαρμάρινες πλάκες, άσπρες με μαύρους ρόμβους στις ενώσεις. Την επιβλητική εμφάνιση του χώρου συμπληρώνουν λεπτομέρειες όπως τα παλιά χρηματοκιβώτια, οι βιβλιοθήκες και τα πλούσια φωτιστικά.

Η πρόσβαση στον επάνω όροφο γίνεται με την εξωτερική μαρμάρινη σκάλα της βόρειας πλευράς και στη συνέχεια με εσωτερική ξύλινη σκάλα με σκαλιστά κολονάκια και ξύλινη κουπαστή. Στην κατοικία εντύπωση προξενούν οι τεράστιοι χώροι υποδοχής, τα ψηλοτάβανα δωμάτια και οι καλοδουλεμένες δίφυλλες και τετράφυλλες πόρτες. Μερικά κομμάτια που έχουν διασωθεί από την αρχική επίπλωση δίνουν μια εικόνα για την όψη που θα παρουσίαζε το αρχοντικό: ο καθρέφτης με την ομπρελοθήκη δίπλα στην εξώπορτα, το ψηλό ρολόι-έπιπλο στην είσοδο, τα σκρίνια, το σαλόνι, οι πολυέλαιοι.

Αν εξαιρέσει κανείς τη ζωγραφιστή ορθομαρμάρωση στη βάση των τοίχων της εισόδου και την ξύλινη επένδυση στο κάτω μέρος των τοίχων του σαλονιού, οι υπόλοιποι τοίχοι του σπιτιού είναι απλώς χρωματισμένοι. Αντίθετα, ιδιαίτερη προσοχή έχει δοθεί στα ταβάνια, που όλα έχουν διακόσμηση γύψινη ζωγραφιστή. Στο άσπρο γύψινο ταβάνι του

σαλονιού, ερωτιδείς στο κέντρο κρατούν κάνιστρα και το κέρας της Αμάλθειας: το ανάγλυφο συνδυάζεται με μια στενή ζωγραφισμένη ταινία.

Στη συνεχόμενη τραπεζαρία, που βλέπει στη θάλασσα και όπου υπάρχει το μαντεμένιο τζάκι, τα γύψινα κοσμήματα της οροφής έχουν επιζωγραφιστεί με ανοιχτό πράσινο και καφέ-χρυσαφί χρώμα, ώστε να δίνουν την εντύπωση χάλκινης επένδυσης. Στον επιμήκη διάδρομο που χωρίζει τους χώρους υποδοχής από το υπόλοιπο σπίτι, η διακόσμηση της οροφής είναι ζωγραφιστή, με φυτικά σχέδια και βάζα με λουλούδια σε ωραιότατους χρωματικούς συνδυασμούς. Το σύνολο της διακόσμησης του σπιτιού υστερεί σε σύγκριση με τις ανάλογες διακοσμήσεις των παλιών αρχοντικών της Ερμούπολης, όπου τοίχοι και οροφές ζωγραφίζονται με εικονιστικά θέματα από την ελληνική μυθολογία και ιστορία, αρχαία και νεότερη, αλλά και με πλούσια θέματα από τη φύση. Το γεγονός όμως ότι στα δημόσια κτίρια δε συνηθίζοταν γενικά καμία διακόσμηση, δείχνει την ιδιαίτερη προσοχή που δόθηκε στη μορφή και την εμφάνιση του κτιρίου.

Παρόλο που δεν ανήκει στα κτίσματα που χαρακτηρίζουν κυρίως την αρχιτεκτονική της Ερμούπολης και που ανήκουν στα χρόνια από το 1835 μέχρι το τέλος του περασμένου αιώνα, το κτίριο της ΕΤΕ, με την προσεγμένη, επιβλητική μορφή του, κατορθώνει να εντάσσεται στο αρχιτεκτονικό σύνολο της πόλης ως αναπόσπαστο μέλος του.

Ιωάννα Προβίδη

Λεπτομέρειες από τα τοιχογραφημένα και γύψινα ταβάνια του πρώτου ορόφου.

Το Μορφωτικό® της Εθνικής Τράπεζας

Ένα βιβλίο, μια ιστορική μελέτη, ένα θεατρικό ενθύμημα της Κατίνας Παξινού, ένα σχέδιο του Πικιώνη, ένα σύγχρονο γλυπτό,

ένα χαρακτικό του Κεφαλληνού, ένα μικροφύλμ χειρογράφου, μια μεταγραφή μεσαιωνικού κειμένου... όλα οδηγούν κι όλα ξεκινούν από το Μορφωτικό Ίδρυμα της

Εθνικής Τράπεζας.
Σήμερα, στη μόνιμη κατοικία του, στην οδό Θουκυδίδου 13 στην Πλάκα, σ' ένα κτίριο-μνημείο, πραγματοποιείται αθόρυβα η ερευνητική, η δημιουργική και η επιμορφωτική αποστολή του, κάτω από την αγίδα της Εθνικής Τράπεζας και το άγρυπνο μυαλό του Μανόλη Κάσσαγλη.

Το Μάρτιο του 1966, στα πλαίσια του εορτασμού των 125 χρόνων από την ίδρυσή της, η Εθνική Τράπεζα αποφάσισε να δημιουργήσει και να χρηματοδοτήσει ένα Μορφωτικό Ίδρυμα – προσφαρά στο έθνος – με κύριο στόχο να συμβάλει στην πνευματική ανάπτυξη του τόπου μας, ενισχύοντας τις καλές τέχνες, τις επιστήμες και τα γράμματα. Η δημιουργία από ένα πιστωτικό Οργανισμό, η ίδρυση από μια Τράπεζα ενός Μορφωτικού Ίδρυματος, με τόσο ευρείς πολιτιστικούς στόχους ήταν κάτι το αιφνιδιαστικό ακόμα και για τον διεθνή τραπεζικό χώρο. Γιατί η ενασχόληση με εξωτραπεζικές δραστηριότητες σε τομείς πολιτιστικούς ήταν πάντα για τις παραδοσιακές τραπεζικές αντλήψεις κάτι το ασυνήθιστο. Όμως, και μάρτιο η παράθεση των ονομάτων που απέδιζαν το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο του Μορφωτικού Ίδρυματος είναι αρκετή να δώσει το μέτρο της ποιότητας και της επιπτημονικής θαρύπητας των στόχων του:

Πρόεδρος: ο τότε διοικητής Γεώργιος Μαύρος (που τήρε την απόφαση της δημιουργίας του Ίδρυματος).

Αντιπρόεδρος: Ι. Θ. Κακριδής. Γενικός Γραμματέας: Π. Πρεβελάκης. Ταμίας: Άγγελος Βλάχας. Μέλη: Λινος Πολίτης, Λεωνίδας Φιλιππίδης. Διευθυντής του Ίδρυματος: ο Εμμανουήλ Χ. Κάσσαγλης.

Με προικοδότηση 5.000.000 δρχ. και επίσια χορηγία 2.000.000 δρχ. το Μορφωτικό Ίδρυμα δραστηριοποιήθηκε από την πρώτη στιγμή με την αγορά του Αρχείου Σικελιανού (χειρόγραφα, επιστολές, φωτογραφικό υλικό) που αργότερα δωρήθηκε στο Μουσείο Μπενάκη. Παράλληλα ξεκίνησε δόκιμες μεταφράσεις

Ιδρυμα

θεατρικών έργων με πρώτη τον «Δύσκολο» του Μενάνδρου (μετάφραση Θρασ. Σταύρου). Στους πρώτους στόχους του Ιδρύματος ήταν ακόμα μια σειρά βιβλιογραφιών ελλήνων λογοτεχνών, ξεκινώντας από τον Μυριθήλη, η σειρά «Θησαυροί Μεγάλων Μουσείων της Ελλάδος», αρχίζοντας από το Εθνικό Μουσείο και μια «προφητική» θα λέγαμε πρωτοβουλία: η ανάθεση στον Μανόλη Ανδρόνικο –που δεν είχε ακόμα φέρει σε φως τους θησαυρούς της Βεργίνας– της συγγραφής της «Ιστορίας της Αρχαίας Ελληνικής Γλυπτικής».

Όμως, όλο αυτό το ουσιαστικό έργο, που ξεκίνησε με την ίδρυση του Μορφωτικού Ιδρύματος στις 31 Μαρτίου 1966 και άρχισε να υλοποιείται εντυπωσιακά, το σταμάτησε έπειτα από λίγους μήνες η δικτατορία, τον Απρίλη 1967.

Το Μορφωτικό Ίδρυμα βρήκε ξανά τις δυνάμεις του και το πρόσωπό του με την αποκατάσταση της Δημοκρατίας το 1974. Στο νέο διοικητικό συμβούλιο πρόεδρος ήταν ο τότε διοικητής Άγγελος Αγγελόπουλος, πάλι αντιπρόεδρος ο Ι. Θ. Κακριδής και γενικός γραμματέας ο Παντελής Πρεβελάκης, ενώ ταμίας έγινε ο Ευάγγελος Παπανούτσος. Μέλη: ο Ν. Κ. Λούρος, ο Αριστόβουλος Μάνεσης, ο Γεώργιος Μητσόπουλος, ο Λίνος Πολίτης, ο Κων. Δ. Τσάτσος. Διευθυντής: ο Ε. Χ. Κάσαδαγλης.

Μερικοί από τους συνεργάτες του Ιδρύματος, από τους πιο εκλεκτούς εκπροσώπους του νεοελληνικού πνεύματος, όπως ο καθηγητής Ιω. Σόντης, ο Ευάγγελος Παπανούτσος, ο Λίνος Πολίτης, ο Νικ. Λούρος, ο Παντελής Πρεβελάκης, χάθηκαν. Οι άλλοι είναι πάντα

Το αναπαλαιωμένο κτίριο του Μορφωτικού Ιδρύματος στην οδό Θουκυδίδου 13, στην Πλάκα.

Η αίθουσα του Διοικητικού Συμβουλίου με έπιπλα που προέρχονται από το Μέγαρο Μαξίμου, όπου κατοικούσε ο διοικητής της Εθνικής Δ. Μάξιμος.

κοντά στο Μορφωτικό Ίδρυμα εμπνευστές, συνεργάτες, συμπαραστάτες, σε κάθε πολιτιστική πρωτοβουλία, μαζί με πολλούς νέους φίλους που συμπορεύονται, όπως ο Αλέξης Μινωτής, που δώρισε στο Ίδρυμα όλα τα ενθυμήματα της μεγάλης μας Κατίνας Παξινού και αφήνει με τη διαθήκη του στο Μορφωτικό Ίδρυμα την προσωπική του περιουσία.

Σ' αυτά τα δώδεκα χρόνια, από το 1974, το Μορφωτικό Ίδρυμα –κοινωφελές σωματείο κατά τη νομική διατύπωση– στέριωσε τις βάσεις του και πρόσφερε ένα πλούσιο έργο σε όλους τους τομείς.

Στον εκδοτικό χώρο 100 περίπου έργα πρωτότυπα και μεταφράσεις, πρότυπα ποιοτικού περιεχομένου και εκτυπωτικής αισθητικής, έχουν ήδη πλουτίσει τη βιβλιογραφία μας και έγιναν πολύτιμα βιοθήματα για την υπεύθυνη ενημέρωση του ευρύτερου αναγνωστικού κοινού στον τομέα των ανθρωπιστικών κυρίως επιστημών. Πολλά από τα έργα αυτά έχουν εισαχθεί σε πανεπιστημιακές σχολές σαν διδακτικά εγχειρίδια, έχοντας αποδειχθεί μοναδικά βιοθήματα για τις σπουδές των νέων μας.

Από τις δραστηριότητες του Ιδρύματος τις σχετικές με τα γράμματα κυριότερη είναι η έκδοση επιστημονικών συγγραμμάτων γενικής παιδείας για τη χρήση των φοιτητών και του μορφωμένου αναγνωστικού κοινού. Έργα επιστημόνων αναγνωρισμένου κύρους, δικών μας και ξένων, τα συγγράμματα αυτά προάγουν κατά κύριο λόγο τις ανθρωπιστικές σπουδές και αναφέρονται στη γενική ιστορία, κυρίως την ελληνική, από τη νεολιθική εποχή ως τις μέρες μας, στην ιστορία της φιλοσοφίας (με έμφαση πάλι στη συμβολή του ελληνικού πνεύματος στη διαμόρφωση του δυτικού πολιτισμού), στην Αρχαιολογία, στη Φιλολογία, κλασική και νεότερη, στην Παλαιογραφία, στη Λαογραφία, στην Πολιτική Επιστήμη, στο Δίκαιο, στην Ιστορία των Επιστημονικών Ιδεών (από την αρχαιότητα ως τη σύγχρονη εποχή) κτλ. Οι εκδόσεις του Μορφωτικού Ιδρύματος περιλαμβάνουν επίσης τη σειρά «Νεοελληνική Προσωπογραφία», όπου προβάλλονται οι πατέρες του νεοελληνικού πολιτισμού, όπως ο Αλέξανδρος Δελμούζος, ο Νικόλας Γύζης, ο Άγγελος Σικελιανός, ο Δημήτρης Μητρόπουλος, ο Ιώσηπος Μοισιόδας, ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος. Μια άλλη σειρά εκδόσεων που πραγματοποιεί το Μορφωτικό Ίδρυμα, σε συνεργασία με την Εθνική Τράπεζα και υπό την επίθλεψη της Επιτροπής Ιστορίας της ΕΤΕ, είναι οι «Μελέτες Οικονομικής Ιστορίας». Πρόκειται για μονογραφίες οικονομικού και ιστορικού περιεχομένου που στηρίζονται κατά κύριο λόγο στο υλικό του Ιστορικού Αρχείου της Τράπεζας. Μέχρι σήμερα έχουν εκδοθεί 12 τόμοι στη σειρά αυτή, οι οποίοι διερευνούν και αναλύουν επιμέρους τομείς της οικονομικής ιστορίας του τόπου μας, στους οποίους σημαντική υπήρξε η συμβολή της Εθνικής Τράπεζας (π.χ. ναυτιλία, σιδηρόδρομοι κτλ.) ή εξετάζουν γενικότερα οικονομικά θέματα σε συγκεκριμέ-

Η εσωτερική αυλή του κτιρίου πριν την αναπαλαίωση και όπως είναι σήμερα.

Μια άλλη άποψη της εσωτερικής αυλής.

ΑΦΙΞΗ 1983

ΑΦΙΞΗ 1981

ΑΦΙΞΗ 1978

Μερικές από τις εκδόσεις του Μορφωτικού Ιδρύματος.

νες περιόδους (τιμές και αγαθά στην Αθήνα του 19ου αιώνα, τη οικονομία στην εποχή της δικτατορίας του Παγκάλου, η Εθνική στη Σμύρνη κτλ.). Η έναρξη της σειράς αυτής έγινε το 1980, με πρώτο βιβλίο την «Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος» του πρώην διοικητή Ι. Α. Βαλαωρίτη (φωτοστατική ανατύπωση). Σε χωριστή σειρά εκδόσεων περιλαμβάνονται εικονογραφημένα συγγράμματα από τους αρχαιολογικούς μας θησαυρούς, τη βυζαντινή κληρονομιά και τη νεοελληνική τέχνη.

Για την εκδοτική δραστηριότητα του Μορφωτικού Ιδρύματος ο Μανόλης Ανδρόνικος γράφει χαρακτηριστικά στο «Βήμα» της 6ης Απριλίου 1978: «Μεταφράσεις οι περισσότερες, έρχονται να προσφέρουν στον έλληνα αναγνώστη, προπάντων στον έλληνα σπουδαστή, μερικά λαμπρά έργα της παγκόσμιας φιλολογικής επιστήμης. Η επιλογή των έργων, η εξαιρετική μεταφραστική δουλειά και η υποδειγματική εκτύπωση προκαλούν την ανακούφιση του αναγνώστη αρχικά, την αγαλλίασή του στη συνέχεια».

Το εκδοτικό πρόγραμμα του Μορφωτικού Ιδρύματος είναι εντυπωσιακό και αιφνιδιαστικό. Γιατί κάθε έκδοση είναι και ένα γεγονός απροσδόκητο, μια ανακάλυψη, ένας καρπός κοπιαστικής επιστημονικής έρευνας. Κι αξίζει εδώ να απομονώσουμε τη μεγάλη επιτυχία του Ιδρύματος το 1984 με την έκδοση των ανέκδοτων κειμένων του Μακρυγιάννη «Οράματα και θάματα»: μια πραγματική εθνική προσφορά, που επί χρόνο πολύ απασχόλησε τον ελληνικό και διεθνή τύπο και τον κόσμο των γραμμάτων.

Παράλληλα με τις εκδοτικές του δραστηριότητες το Μ.Ι.Ε.Τ. έχει ενισχύσει με αποστολές βιβλίων δημόσιες, δημοτικές και κοινωνικές βιβλιοθήκες στην Ελλάδα και στα πανεπιστήμια του εξωτερικού όπου έχουν ιδρυθεί κέντρα νεοελληνικών σπουδών.

Όμως η δραστηριότητα του Ιδρύματος έχει αποφέρει σημαντικούς καρπούς και στον τομέα των Καλών Τεχνών, με την αγορά έργων ζωγραφικής, γλυπτικής και χαρακτικής σύγχρονων ελλήνων καλλιτεχνών. Τα έργα αυτά, που έχουν φτάσει περίπου τα 500, έχουν συγκεντρωθεί στη Θεσσαλονίκη σε μια έκθεση μόνιμη που καλύπτει τρεις αίθουσες του τελευταίου ορόφου της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. Η Πινακοθήκη και Γλυπτοθήκη του Μορφωτικού Ιδρύματος στη Θεσσαλονίκη, που πλουτίζεται διαρκώς με νέα έργα, γίνεται σημαντικός πολιτιστικός παράγοντας σ' ολόκληρη τη Βόρεια Ελλάδα. Βασικός στόχος του Μορφωτικού Ιδρύματος είναι ο εμπλουτισμός της καλλιτεχνικής αυτής συλλογής, ώστε με τον καιρό να δίνει μια πλήρη και αντιπροσωπευτική εικόνα της σύγχρονης νεοελληνικής τέχνης. Παράλληλος στόχος είναι η εγκατάσταση της έκθεσης αυτής σ' ένα ωραίο παλαιό κτίριο της Θεσσαλονίκης, το Ε' Γυμνάσιο, που πρόκειται να διαμορφωθεί και εξοπλισμένο με σύγχρονα μέσα θα παραδοθεί στο κοινό και θα λειτουργήσει σαν πρότυπο πολιτιστικό κέντρο.

Εκτός από τη μόνιμη έκθεση έργων τέ-

χνης, το Μορφωτικό Ίδρυμα έχει οργανώσει πολυάριθμες περιοδεύσεις εκθέσεις συλλογών χαρακτηρικών έργων για την ενημέρωση του κοινού πάνω στη σύγχρονη νεοελληνική χαρακτική. Το 1983 το Μορφωτικό Ίδρυμα, στα πλαίσια των περιοδειών αυτών, οργάνωσε στην Κύπρο έκθεση ζωγραφικής με πίνακες του Νίκου Χατζηκυριάκου-Γκίκα και του Γιώργη Βαρλάμου. Τον επόμενο χρόνο οι Κύπριοι είχαν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν στο Φεστιβάλ Λευκωσίας δύο εκδηλώσεις αφιερωμένες στον Γιώργο Σεφέρη: έκθεση βιβλίων, χειρογράφων, φωτογραφιών και ενθυμημάτων του ποιητή και σειρά διαλέξεων των Γ. Π. Σαθθίδη, Δ. Ν. Μαρωνίτη, Μιχ. Πιερή και Νίκου Χριστοδούλου με θέμα το έργο και τη ζωή του. Το περιεχόμενο των εκδηλώσεων αυτών θα εκδοθεί σύντομα σε ένα τόμο.

Το Μορφωτικό Ίδρυμα, προκειμένου να αξιοποιήσει ενεργά τους θησαυρούς που μας άφησαν οι προηγούμενοι αιώνες και να τους προσφέρει αποτελεσματικά στους σύγχρονους ερευνητές και στους μελετητές του μέλλοντος, πρωτοστάτησε και σε μια άλλη εθνική αποστολή: τη δημιουργία Μικροφωτογραφικού Αρχείου για την αποτύπωση σε μικροφίλμ εκατοντάδων κωδίκων, που βρίσκονται κατεσπαρμένοι σε μακρινές και συχνά απρόσιτες γωνιές του τόπου μας ή σε παλιά κέντρα του Ελληνισμού, έξω από τη χώρα μας. Έτσι ιδρύθηκε το Ιστορικό και Παλαιογραφικό Αρχείο (Ι.Π.Α.) με στόχο τη διάσωση των πνευματικών θησαυρών, που βρίσκονται στις βιβλιοθήκες μονών ή άλλων οργανισμών, και συχνά κινδυνεύουν να καταστραφούν από την εγκατάλειψη ή τη φωτιά ή να κλαπούν ή να πέσουν θύματα «εραστών» της τέχνης ή επίδοξων «αντικέρ» ή να φυγαδευθούν σε συλλεκτες του εξωτερικού.

Η ψυχή του τμήματος αυτού από τα πρώτα χρόνια της νέας περιόδου του Ιδρύματος υπήρξε ο αείμνηστος καθηγητής της Νέας Ελληνικής Φιλολογίας και παλαιογράφος Λίνος Πολίτης. Με το επιστημονικό του κύρος και τις γνώσεις του έθεσε τις βάσεις για την άρτια οργάνωση του Παλαιογραφικού Αρχείου που εξακολουθεί να λειτουργεί με τις φιλελεύθερες ιδέες του. Ήδη το έργο του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου είναι κολοσσιαίο, αφού έχουν μικροφωτογραφηθεί μέσα στα λίγα χρόνια της λειτουργίας του εκατοντάδες χειρόγραφοι κώδικες, διασωμένοι πια από την ενδεχόμενη καταστροφή ή την εξαφάνιση και ελεύθεροι στην επιστημονική έρευνα και μελέτη.

Ας παρακολουθήσουμε για λίγο την οργάνωση μιας αποστολής για τη μικροφωτογράφηση χειρόγραφων κωδίκων και αρχείων. Αρχικά γίνεται μια βιβλιογραφική έρευνα για να εντοπισθούν οι βιβλιοθήκες και οι τυχόν ιδιωτικές συλλογές που υπάρχουν στην περιοχή που έχει επιλεγεί. Παράλληλα γίνεται και μια προκαταρκτική έρευνα και συνεννοήσεις με τοπικούς παράγοντες όπως ο επιτόπιος μητροπολίτης, ο ηγούμενος κάποιου μοναστηριού, κάποιος ιστορικός της περιοχής, που είναι συνήθως

Το ισόγειο και ο πρώτος όροφος, όπως φαίνονται από την εσωτερική αυλή.

Η κεντρική εσωτερική είσοδος.

Ένα από τα γραφεία του Ιδρύματος.

Η αίθουσα διαλέξεων, η οποία φιλοξενεί και τις εκθέσεις που οργανώνονται από το Ίδρυμα.

Τα γραφεία του παλαιογραφικού αρχείου.

Μερικές από τις εκδόσεις του Μ.Ι.Ε.Τ.

γιατρός ή δικηγόρος. Αφού μαζευτούνται στοιχεία αυτά προγραμματίζεται η αποστολή με τη συμμετοχή του φωτογραφικού συνεργείου και ενός επιστημονικού επόπτη.

Στον τόπο όπου γίνεται η μικροφωτογράφηση εκτελείται και περαιτέρω έρευνα, γιατί πολλές φορές ή τα στοιχεία που έχουν συλλεγεί είναι ανεπαρκή, ή έχει προστεθεί καινούριο υλικό στο ίδιο υπάρχον, ή γιατί κάπου ανάμεσα σε άλλα παλαιά βιβλία, σε κλειστά ντουλάπια, σε ξεχασμένα κελιά, μπορεί να βρεθεί κάτι σημαντικό.

Κάπως έτσι ανακαλύφθηκε το μοναδικό αρχείο λυτών εγγράφων που υπάρχει στην Κύπρο ήδη από τα πρώτα χρόνια της τουρκικής κατάκτησης (1572). Με μια αδιάκριτη κάπως ερώτηση συνοδευμένη με λίγο πείσμα και ύφος παρακληστικό άνοιξε μια πόρτα αποθήκης με παλιά έπιπλα, ρούχα και ό,τι βάλει ο νους σου. Μέσα εκεί βρέθηκαν τρεισήμισι χιλιάδες ιστορικά έγγραφα, ένας ανεκτίμητος εθνικός θησαυρός. Το ίδιο έγινε και στη Σάμο και στην Ικαρία, στη Σύρο, στη Νάξο, στη Σέριφο, στον Προυσό της Ευρυτανίας, στα Ιωάννινα, στην Ξάνθη, στην Αλεξάνδρεια.

Το έργο του επιστημονικού επόπτη πέρα από την καθαυτό έρευνα είναι και η λεπτομερειακή περιγραφή, από παλαιογραφική κυρίως πλευρά, του υλικού που φωτογραφίζεται. Γίνεται δηλαδή χρονολόγηση, έλεγχος της ακεραιότητας κάθε βιβλίου, αποτύπωση της χαράκωσης των σελίδων, σχεδιασμός των υδατοσήμων που φαίνονται μέσα στο χαρτί, αντιγραφή διαφόρων κτητορικών και βιβλιογραφικών σημειωμάτων, αποτύπωση επίσης της διακόσμησης του δεσμάτος κ.ά.

Όταν πρόκειται για αρχείο, εκεί η αποστολή συνήθως δεν έχει να κάνει με βιβλία, αλλά με έγγραφα. Η δουλειά τότε είναι διαφορετική. Γίνεται ταξινόμηση του υλικού σύμφωνα με τους κανόνες της αρχειονομίας. Τα έγγραφα ταξινομούνται σε θεματικές κατηγορίες, ανάλογα με το περιεχόμενό τους, όπως διαθήκες, προϊκοσύμφωνα, αγοραπωλησίες, ιδιωτική και διοικητική αλληλογραφία, κ.ά. Κατόπιν τα έγγραφα αριθμούνται και τοποθετούνται σε ειδικούς φακέλους, ώστε να προφυλάσσονται από φθορές και να είναι ευκολοχρησιμοποίητα από το μελετητή.

Παράλληλα, σε κάθε αποστολή δίνονται και κάποιες συμβουλές για την αξία και τη διαφύλαξη του υλικού από τους εκάστοτε κατόχους. Η αποστολή δηλαδή δεν έχει μόνο σκοπό τη μικροφωτογράφηση, αλλά τη δημιουργία μιας επιστημονικής και συναισθηματικής σχέσης του παλαιού βιβλίου και εγγράφου με τον κάτοχό του, όποιος και αν είναι αυτός. Ακόμη υποδεικνύονται τρόποι για την εκμετάλλευση του υλικού και τη δημοσίευσή του από τοπικούς ή άλλους επιστημονικούς φορείς, ώστε η ιστορία να γίνει κτήμα όλων και όχι μόνο των λίγων ειδικών.

Όταν τα μικροφίλμ εμφανιστούν και τοποθετηθούν στις ειδικές φιλμοθήκες του Παλαιογραφικού Αρχείου, τότε όλα

είναι έτοιμα για τη μελέτη του περιεχομένου και τη διάθεσή τους στους ερευνητές. Το Παλαιογραφικό Αρχείο λειτουργεί σαν βιβλιοθήκη, με τη διαφορά ότι τα βιβλία του βρίσκονται στα μικροφίλμ, που διαθέτονται με τη βοήθεια αναγνωστικών μηχανημάτων. Ο επισκέπτης-ερευνητής δεν θα βρει μόνο έναν τόπο όπου είναι μαζεμένο κάποιο ιστορικό υλικό, θα βρει ένα φιλικό περιβάλλον, όπου θα του παρασχεθεί κάθε δυνατή τεχνική και επιστημονική βοήθεια και πληροφόρηση.

Η δυναμική παρέμβαση του Παλαιογραφικού Αρχείου στο χώρο της Φιλολογίας και της Ιστορίας, για την ώρα, ολοκληρώνεται με την οργάνωση ειδικών σεμιναρίων όπου διδάσκεται η Παλαιογραφία σε φοιτητές πανεπιστημίου και σε όσους επιθυμούν να αποκτήσουν μια τέτοια ενδιαφέρουσα εμπειρία. Ήδη τα μαθήματα μπαίνουν στον τρίτο χρόνο οργάνωσής τους και, πέρα από κάθε προσδοκία, είχαν σπουδαία ανταπόκριση και επιτυχία.

Το ενδιαφέρον όμως του Μορφωτικού Ίδρυματος και του Παλαιογραφικού Αρχείου για το παλαιό βιβλίο δεν σταματά εδώ. Από τη χρονιά αυτή λειτουργεί στο Ίδρυμα εργαστήριο συντήρησης χειρογράφων με τη συμμετοχή ειδικευμένου τεχνικού. Εκεί το σχισμένο και τασαλακωμένο χαρτί, η λερωμένη από τα κεριά και από την υγρασία σελίδα μεταμορφώνεται σε μια εικόνα ζωντανή και καλαίσθητη. Τα φύλλα των βιβλίων ξαναβρίσκουν το χρώμα τους, τα γράμματα ζωντανεύουν, τα βιβλία ξαναζουν. Υπάρχει ελπίδα το εργαστήριο αυτό να μεγαλώσει περισσότερο και να μπορέσει έτσι όχι μόνο να επεμβαίνει κάθε τόσο σωτήρια για τα δεινοπαθούντα βιβλία, αλλά και να γίνει ένα φυτώριο βασικής εκπαίδευσης γύρω από θέματα συντήρησης χειρογράφων.

Το Ιστορικό και Παλαιογραφικό Αρχείο, παράλληλα, έχει αγοράσει σημαντικές βιβλιοθήκες και χειρόγραφα, όπως η βιβλιοθήκη Πέζαρου, που βρισκόταν στην κατοχή της οικογενείας Παπαγιάννη-Χατζημπάρμπα στον Τύρναβο της Θεσσαλίας, με 55 χειρόγραφα που ανήκαν σε δύο διδασκάλους την εποχή της Τουρκοκρατίας, τον Ιωάννη Πέζαρο και το διάδοχό του Δημήτριο Κωνσταντίνου. Αναφέρουμε ακόμη ότι αγοράστηκαν από οίκο της Νέας Υόρκης δύο ελληνικά χειρόγραφα, το ένα με τη Λειτουργία του Ιωάννου του Χρυσοστόμου του 16ου και το άλλο του 19ου αιώνα με τίτλο «Γέννησις και ανατροφή του Αλήπασα μεγάλου ηγεμόνος της Ρούμελης».

Χάρη στη διορατικότητα και το πείσμα του Μανόλη Κάσδαγλη, του ανθρώπου που «έπλασε» και «εμφύσησε» το Μορφωτικό Ίδρυμα από την πρώτη στιγμή της δημιουργίας του μέχρι την τελευταία λεπτομέρεια οποιουδήποτε έργου του, το Ίδρυμα έχει αποκτήσει τώρα και την οριστική του στέγη, μετά την προσωρινή του εγκατάσταση στην Πλατεία Μητροπόλεως 3, στον δεύτερο όροφο του κτιρίου της Εθνικής Τράπεζας. Είναι ένα σπίτι της εποχής της Τουρκοκρατίας, στην Πλάκα, στην οδό Θουκυδίδου

13, που αναπαλαιώθηκε και αποτελεί αρχιτεκτονικό δείγμα της εποχής του. Πρόκειται για ιστορικό μνημείο ιδιαίτερης σημασίας.

Στην αρχή πρέπει να είχε χρησιμοποιηθεί από τους Τούρκους σαν χάνι, αφού η διάταξη των οικοδομικών του στοιχείων αυτό δείχνει αργότερα πιθανόν παραχωρήθηκε από τον Όθωνα στον Αλ. Κοντόσταυλο, που η γυναίκα του ήταν κυρία επί των τιμών στην αυλή του νεαρού βασιλιά. Στο κτίριο αυτό στεγάστηκε τον προηγούμενο αιώνα ο Άρειος Πάγος, αργότερα έγινε κακουργιοδικείο και ένα μέρος του χρησιμοποιήθηκε ως γυμνάσιο. Ύστερα πέρασε σε οικογένειες, μετά σε εργαστήρια, σε πρόσφυγες και σε εγκατάλειψη. Στα χέρια της Εθνικής Τράπεζας πέρασε ύστερα από πλειστηριασμό το 1959.

Πριν λίγα χρόνια είχε προγραμματιστεί η κατεδάφισή του για να ανοιχτεί δρόμος, που θα οδηγούσε προς την οδό Φιλελλήνων. Ο πεισματικός αγώνας του Μανόλη Κάσδαγλη μέσα από πρόσωπα, υπηρεσίες και διαδικασίες τελικά πέτυχε να διατηρήσει το κτίριο και να στεγάστει το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας.

Αφηνόμαστε σε μια μικρή ξενάγηση μέσα σ' αυτούς τους χώρους, που μεταγγίζουν το παρελθόν και το προσφέρουν στο μέλλον με μικροφίλμ και βιβλία, περνάμε στις αίθουσες με τα έπιπλα του Μαξίμου, σταματούμε στα σύγχρονα φωτογραφικά μηχανήματα του Παλαιογραφικού Αρχείου, προχωρούμε το βλέμμα μας στους τίτλους των 100 εκδόσεων, συναντούμε φιλικά πρόσωπα ερευνητών και συνεργατών, κατεβαίνουμε τη σκάλα, προχωρούμε στα περιστύλια, επισκεπτόμαστε την αίθουσα «Κατίνα Παξινού» με όλα τα ενθυμήματα της μεγάλης τραγωδού – είναι σαν να την ακούμε ξανά μαζί με τον Αλέξη Μινωτή, που θέλει να αφιερώσει όλη του την περιουσία στο Ίδρυμα. Χαιρετούμε τον Μανόλη Κάσδαγλη, που πονά το δημιούργημά του πιο πολύ κι από παιδί του. Δίπλα η έκθεση των έργων του Πικιώνη, στην αίθουσα εκδηλώσεων, μας θυμίζει πόσο ευρύ και πόσο απροσδιόριστο τελικά είναι το έργο του Μορφωτικού Ίδρυματος.

Στο κέντρο της αυλής, εκεί που ήταν το παλιό πηγάδι κι εκεί που όπως λένε οι γέροντες γείτονες «θγάιναν φωνές από τους εκτελεσμένους καταδίκους που ρίχναν μέσα», τώρα σαν αποτρεπτικό πνεύμα που απομακρύνει φαντάσματα και σκιές, ένα ήρεμο αττικό φως αγγίζει με μητρική τρυφερότητα πρόσωπα και πράγματα, υπενθυμίζοντας το παρελθόν και οδηγώντας στο μέλλον.

Το σημερινό Διοικητικό Συμβούλιο του Μορφωτικού Ίδρυματος:

Πρόεδρος: Στέλιος Π. Παναγόπουλος, Διοικητής Ε.Τ.Ε.

Αντιπρόεδρος: Νίκος Παπαντωνίου

Γενικός Γραμματέας: Γ. Π. Σαββίδης

Ταμίας: Βασίλης Β. Σφυρόερας

Μέλη: Μανόλης Ανδρόνικος, Δ. Ν. Μαρωνίτης, Νίκος Σθορώνος, Γιώργος Δερτιλής, Μαν. Χατζηδάκης.

Διευθυντής του Ίδρυματος: Ε. Χ. Κάσδαγλης. ζ

Το γραφείο του διευθυντή του Ίδρυματος με την προωπογραφία του Γ. Μαύρου, ιδρυτή του Μ.Ι.Ε.Τ., φιλοτεχνημένη από τον Γιάννη Μόραλη.

Ο Παντελής Πρεβελάκης και ο Λίνος Πολίτης, από τους πρώτους στενούς συνεργάτες του Ίδρυματος.

